

DLA doktori értekezés tézisei

Somos János Csaba

Szövegábrázolási technikák és motívumok Franz Schmidt:

Das Buch mit sieben Siegeln című oratóriumában

Témavezető: Ignácz Ádám PhD tudományos munkatárs

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-

történeti tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2014

Doktori tézisek

I. A kutatás előzményei

Doktori disszertációm a Magyarországon jószerével ismeretlen zeneszerző, Franz Schmidt *Das Buch mit sieben Siegeln* című oratóriumát tárgyalja. 2008-ban, amikor a kompozícióhoz, mint karnagy közelkerültem, meglepett a tény, hogy a művel kapcsolatban mindössze két magyar nyelvű tanulmány állt rendelkezésre. Mesterházi Máté *Cantus vitae, Cantus mortis* és Laki Péter *Schmidt Ferenc, Ernst von Dohnányi és a Budapest-bécsi útelágazás* című írása segített a témában való vizsgálódásaim kezdeti stádiumában. Mesterházi és Laki Schmidt magyar gyökereiről, pozsonyi éveinek meghatározó élményeiről írnak. Mindkét írás párhuzamot von pályatársával, Dohnányival. Mesterházi *A hétpecsétes könyv* „Allelujah”-tételét a Schmidtre ható magyar, német és szlovák hatások szempontjából taglalja.

Elsőként a darab és annak szövege, a viszonylag ritkán megzenésített Jelenések könyve fogott meg. Nicolas Harnoncourt – a Bécsi Filharmonikusokkal közösen készített – felvétele és a karmester megjegyzése („Egy hihetetlen szöveg hihetetlen megzenésítése”) tovább fokozták érdeklődésemet. Ezt erősítették bennem Franz Schmidt sorai is partitúrájának „Einige Bemerkungen (Megjegyzések) részénél: „Tudomásom szerint én tettem az első kísérletet János jelenéseinek egybefüggő megkomponálására..”

A hétpecsétes könyv betanítása hosszú és nehéz próba-periódust jelentett, mely során mélyreható analíziseket végeztem a darabban. Az oratórium előadói nehézségein túllendítettek a zeneszerző Apokalipszis-tablójának évszázadokat összefoglaló jellege és a zeneszerző számomra új, egyéni megoldásai. Bár 2003-ban *A hétpecsétes könyv* Budapesti Őszi Fesztiválon tartott bemutatóját a kritika elmarasztalóan fogadta, elhatároztam, hogy segítem a darab további magyarországi műsorra tűzését. Így két sikeres ausztriai hangverseny után kollégáim segítségével 2009 júniusában újra felcsendülhetett az oratórium a miskolci *Bartók + Nemzetközi Operafesztiválon*.

II. Források

A már említett két magyar nyelvű tanulmány inspirációja után további, a témába vágó irodalmat Mesterházi Mátétól kértem. Így hét évvel ezelőtt Mesterházi közbenjárásával több, a Franz Schmidt Gesellschaft által megjelentetett stúdiummal és egyéb tanulmánnyal

gazdagodott a Zeneakadémia könyvtára, melyet munkám során felhasználtam. Dolgozatom első fejezetének írásakor elsődleges forrás volt a Carmen Ottner által kiadott *Apokalypse*, amely több, a Jelenések könyvét és egyéb eszkatológikus szöveg megzenésítését felvonultató kompozíciót tárgyal. Markuss Grassl *Das Jüngste Gericht im 17. und 18. Jahrhundert* és Ulrich Konrad *Apokalypsis cum figuris musicis. Musikalische Annäherungen an die Offenbarung Johannes* írásai segítettek értekezésem főtémájának kontextusba helyezésében. A 19. századi világvégi megzenésítések irodalma közül Wolfram Steinbeck „*Eine edlere Apokalypse*”. Zu Spohrs Oratorium „*Die letzten Dinge*”, Wolfgang Dömling *Weltuntergang und Musikfest. Friedrich Schneider und sein Oratorium „Das Weltgericht*”, és Gerhard J. Winkler *Himmlisches Jerusalem wilhelminisch- Joachim Raffs Oratorium „Welt- Ende- Gericht- Neue Welt*” című tanulmányainak segítségével közelítettem dolgozatom második fejezetéhez. Az oratórium szerkezeti felépítésének vázolásánál Schmidt *Einige Bemerkungen zum Text des Oratorium „Das Buch mit sieben Siegeln*”, illetve Philip Weller-Robert Pascall „*Vom Standpunkte des tiefreligiösen Menschen und des Künstlers*”: *Textverarbeitung und rhetorisch- szenische Darstellung in „Das Buch mit sieben Siegeln” von Franz Schmidt* elemzései segítettek. Ahogy Philip Weller és Robert Pascall tanulmányainak címe is mutatja, Schmidt oratóriumának tárgyalásához nélkülözhetetlen megközelítési pontokat maga a zeneszerző nyújtott. Dolgozatom szövegábrázolási és motívum-elemzési részénél Gerhard J. Winkler Walter Obermaier kiadásában megjelent, *Anmerkungen zu Schmidts Oratorium „Das Buch mit sieben Siegeln”* írását felhasználva haladtam. Munkám során a Biblia és a Budapesti Ifjúsági Kórus tagjai által készített szövegekönyv nélkülözhetetlen segítségemre voltak. Másodlagos forrásaim között említem a zeneszerzőről szóló monográfiákat, Carl Nemeth *Franz Schmidt. Ein Meister nach Brahms und Bruckner*, Norbert Tschulik *Franz Schmidt* című könyvét és az Otto Brusatti kiadásában megjelent *Die Autografische Skizze Franz Schmidts* részletet a szerző önéletrajzi írásaiból.

III. Módszer

Schmidt oratóriumának eddigi elemzéseivel szemben fontosnak véltem a *Jelenések* könyvére és annak egyéb oratorikus jellegű feldolgozásaira is súlyt fektetni. Kutatásaimat olyan apokaliptikus és az Utolsó ítélettel kapcsolatos szöveg megzenésítések felé irányítottam, melyek a 17. századi oratórium műfajának megszületésétől kezdődően Schmidt darabjának bemutatójával, és a második világháború végével zárul be. Munkámban a teljesség igénye nélkül törekedtem az említett több mint háromszáz év oratóriumtermését Schmidt összefoglaló művének tablóiival összevetni. A *hétpecsétetes* könyvben tapasztalható schmidt-i szövegábrázolást Jean Francaix *Apocalypse selon Saint Jean* és Frank Martin *In terra pax* című kompozícióival is összefüggésbe hozom. Dolgozatomban megpróbáltam rávilágítani azokra a pontokra, ahol Schmidt egyéni eszközeivel a nagy német tradíció útját járó elődöket idézi, illetve azokra is, ahol új megközelítéssel tárja fel az Apokalipszis látomásait. Különös hangsúlyt fektetek a szerző feszültségeremtő képességének bemutatására, szövegábrázolási technikáját a kiválasztott tételekben a hangnemi összefüggéseken keresztül, a hangszerelés,

szövegdramatizálás, forma és összhangzattani szempontok szerint vizsgálom. Rámutatok Schmidt szimbolikájára, mely a jelenések szövegét hűen követi. Az öt pecsét felnyitásának elemzésére több okból esett a választás. Az oratóriummal foglalkozó eddigi irodalom összességében kevesebb figyelmet fordított rájuk, pedig rajtuk keresztül világosabban látható Schmidt kontrasztokkal teli, ugyanakkor plasztikus váltásokban bővelkedő stílusa.

IV. Eredmények

Értekezésem megírásához Schmidt grandiózus oratóriumának megismerése és János Jelenéseinek – mint a Biblia egyik legsajátosabb és egyben legtöbb egyéni vonást magába foglaló könyvének – s annak zenei feldolgozásai vezettek. Az Apokalipszist feldolgozó oratorikus jellegű művek rövid történeti összefoglalójával igyekeztem Schmidt kompozíciójára terelni a figyelmet, annak összefoglaló, mégis újszerű jellegére rámutatni. Dolgozatom a témában eddig megjelent írásokkal szemben nagyobb hangsúlyt fektet a bibliai sorscsapások zenei ábrázolásának vizsgálatára. Kutatásom során megbizonyosodtam arról, hogy a Jelenések könyvének vízióit Schmidt műve tárja elénk a részleteket is leginkább feltáró módon. Gerhard J. Winkler analíziseit követtem és folytattam, amikor Schmidt invenció-szerű koncepciójára világítok rá. Karnagy és karmester szemüvegén keresztül igyekeztem a kórus, illetve a vokális szereplők multi funkcionálisát kidomborítani. *A hétpecsétés könyv* visszatérő emlékmotívumait és egyéb témáit az eddigi tanulmányokkal szemben több zenetörténeti példával demonstrálom, különösen Jean Francaix és Frank Martin apokaliptikus oratórium-részleteivel. Dolgozatom függelékjében az emlékmotívumokat, témákat és egyéb karakteres témákat csoportok szerinti gyűjteménybe helyeztem. Munkám egyik célja, hogy a háromnegyed részt magyar származású komponista nagyobb figyelmet kapjon hazánkban, és eme főműve elfoglalhassa méltó helyét a magyar hangversenyélet oratórium-repertoárjában.

V. Dokumentáció

Műsor: Franz Schmidt: Das Buch mit sieben Siegeln

2008. október 20, Linz- Friedenskirche

Közreműködtek:

Junge Philharmonische Salzburg

Budapesti Ifjúsági Kórus (karigazgató: Gerenday Ágnes)

Vasas Művészegyüttes Vass Lajos Kórusa és Kamarakórusa (karigazgató: Somos Csaba)

Bernhardt Berchtold- Johannes (tenor)

Radu Cojocariu_ Stimme des Herren (basszus)

Brigit Heindler (szoprán)

Monika Waeckerle (alt)

Sebastian Fuchsberger (tenor)

Werner Bind (basszus)

Vezényelt: Elisabeth Fuchs

Műsor: Franz Schmidt: Das Buch mit sieben Siegeln

2008. október 21, Salzburg- Elisabethkirche

Közreműködtek:

Junge Philharmonische Salzburg

Budapesti Ifjúsági Kórus (karigazgató: Gerenday Ágnes)

Vasas Művészegyüttes Vass Lajos Kórusa és Kamarakórusa (karigazgató: Somos Csaba)

Bernhard Berchtold-Johannes (tenor)

Radu Cojocariu- Stimme des Herren (basszus)

Brigit Heindler (Szoprán)

Monika Waeckerle (alt)

Sebastian Fuchsberger (tenor)

Werner Bind (basszus)

Vezényelt: Elisabeth Fuchs

Bartók + Bécs 2009, Miskolci Nemzetközi Operafesztivál

Műsor: Franz Schmidt: Das Buch mit sieben Siegeln

2009. június 11. Miskolc, Művészetek Háza

Közreműködtek:

Miskolci Szimfonikus Zenekar

Budapesti Ifjúsági Kórus (karigazgató: Gerenday Ágnes)

Vasas Művészegyüttes Vass Lajos Kórusa és Kamarakórusa (karigazgató: Somos Csaba)

Drummond Walker- Johannes (tenor)

Johannes von Duisburg- Stimme des Herren (basszus)

Váradi Zita (szoprán)

Megyesi Schwartz Lúcia (alt)

Szappanos Tibor (tenor)

Cser Krisztián (basszus)

Erdélyi Dániel (orgona)

Vezényelt: Kovács László